

De tre kapitaler

Dag Andersen 30.12.09

Kapitalismen er i nærheten av en dobbeltsidig krise. Klimaendringene viser hvor farlig det er når de økonomiske styringsmodellene ikke fanger opp hele det fysiske bildet, når bare noen av kostnadene er med i regnestykket. Finanskrisen (høsten 2008 og 2009) demonstrerte problemene som kan oppstå når enkle emosjonelle krefter som grådighet og frykt får herje fritt. Det er behov for en radikal forbedring av styringssystemet, både i forhold til det fysiske og til det emosjonelle. Graden av rasjonalitet må økes, det trengs en paradigmeendring.

Man kan angripe dette på to måter. Den ene er å utvide den økonomiske modellen til å omfatte flere aktører. Den andre er å begrense økonomisk tenkning ved å påpeke at alt er ikke økonomi. I Norge har Per Espen Stoknes ved BI gitt et interessant bidrag av den første typen¹ mens Ove Jakobsen og Stig Ingebrigtsen² ved Handelshøgskolen i Bodø argumenterer for det siste. Begge retningene har det felles at de ser på et større bilde, et utvidet perspektiv.

Stoknes og mange med ham fokuserer på de mange variablene som ikke er med i økonomens regnestykker, han foreslår å innføre naturkapital og sosialkapital i tillegg til produsert kapital. Jakobsen og Ingebrigtsen fokuserer på de systemiske sammenhengene, de vil erstatte dagens eksponentielle vekstøkonomi med en kretsløpsøkonomi.

Det viktigste må være å finne frem til en ny modell som er et bedre styringsredskap enn den gamle. Denne artikkelen er ment som et bidrag til dialogen om hvordan en slik modell kan se ut. Med utgangspunkt i det paradigmet som trekkes opp i Det 5. trinn³ skisserer jeg en kretsløpsmodell med tre fundamentalt ulike faktorer som spiller sammen, et samspill av organisk og dialogisk type.

Jeg har valgt å ikle modellen en delvis økonomisk språkdrakt. *De tre kapitaler* fremstår som en utvidelse av økonomifaget. Det kan diskuteres om det er klokt. Økonomismen, troen på at den forenklete økonomiske modellen representerer sannheten, at økonomiens lover er en form for naturlover, står for fall. Det er fristende å angripe økonomene på dette grunnlag, men hva en ny modell til syvende og sist kommer til å hete er ikke så viktig som hva den skal inneholde og hvordan den skal fungere. Det som er helt sikkert er at den nye modellen må bygge på en utvidelse av det gamle paradigmet. Man løser ikke et problem med den samme logikken som har skapt det. Det er videre klart at utvidelsen i tillegg til å omfatte de fysiske faktorene også må omfatte de viktigste ikke fysiske faktorene.

---

¹ Stoknes 2007, Penger & sjel, Flux

² Ingebrigtsen and Jakobsen 2007, Circulation Economics, Peter Lang

³ Andersen 2003, Det 5. trinn, Flux

DEL 1 PARADIGMET

Denne delen er et kort sammendrag av hovedinnholdet i det 5. trinn, supplert med balanseloven fra Emosjonell kompetanse⁴.

Fysiske kretsløp

Fra Renessansen for 500 år siden og frem til i dag, har vi lært oss å forstå og til dels beherske det fysiske. Vitenskapelige og industrielle revolusjoner har brakt oss den levestandard vi nyter i Vesten i dag. Basis for det hele er teknisk og økonomisk innsikt. Vi har fått et objektivt forhold til det fysiske.

Men den industrielle vekstøkonomien er et eksponentielt system, den må hele tiden vokse for å fungere bra. Dessuten baserer den seg på å hente ut råstoffer og på det grunnlag produsere ting som så forbrukes og kastes. Et slikt system vil før eller siden måtte bygges om eller bryte sammen. Ethvert eksponentielt system har en tidsavgrenset funksjonstid. Frem til nå har denne begrensningen ligget så langt frem i tid at man i praksis har valgt å se bort fra den, men nå har den rykket så nær at en ombygging til varige kretsløpssystemer ikke kan utsettes stort lenger.

Naturen som menneskeheten er en del av fungerer i kretsløp. Noen av naturens kretsløp er så store som de globale klimasystemene, andre er så små at vi må bruke mikroskop for å se dem. Det er svært mange av dem, og de henger sammen i en komplisert vev, men alt er bygget opp av kretsløp. I naturen finnes ikke forbruk og ikke søppel, det som finnes er produksjon, bruk og reproduksjon. Noen kretsløp er hurtige, andre langsomme, men helheten er konstruert for å vare evig, den er et selvregulerende system.

Ekspontielle systemers sammenbrudd kan bli dramatiske, men det er også mulig å skape en myk overgang til et varig, selvregulerende system. Den industrielle vekstøkonomien kan transformere seg selv opp på et høyt og bærekraftig nivå, eller bryte sammen og bli erstattet av et bærekraftig system på et lavere nivå. Fordi naturen er et selvregulerende system, vil den sørge for at den økologiske balansen gjenopprettes, men metodene vil oppleves som brutale for dem som går under eller reduseres radikalt.

Menneskets drivkraft

Naturvitenskapens, teknologiens og økonomiens triumfer har gitt oss en materialistisk virkelighetsoppfatning og verdisystem. Det fysiske materielle oppfattes av mange som den eneste virkelig virkelige og derfor også det verdifulle. Dette i kontrast til den foregående epoken og, dersom historiens pendelsvingninger fortsetter, til den neste epoken.

De siste par tiårene har vi fått viktig ny forståelse av hvordan friske og suksessfulle mennesker fungerer, hva som får oss til å skape, hva som gjør oss energiske, dynamiske – og hva som mangler når vi ikke er det. Dette er en viktig del av det nye paradigmet.

Vi har sågar begynt å utvikle teknikker for å påvirke dette på en bevisst måte. Vi har begynt å objektivisere det emosjonelle, det som er drivkraften bak menneskenes adferd.

---

⁴ Dag Andersen 2006, Emosjonell kompetanse, Koloritt

Det som får oss til å gjøre våre valg som kunder, som ansatte og som ledere. Vi har begynt å få et objektivt, operasjonelt forhold til det emosjonelle.

Det er dette som er økonomiens drivkraft, politikken også - de emosjonelle energiene. Det er fysisk energi som beveger armen, men det er emosjonell energi som får oss til å slå. Det er litt upresist å kalle det *følelser* fordi ordet også brukes om fenomener som fysisk smerte (kroppens alarmsystem) og svake anelser (intuisjoner), men hat, kjærlighet, grådighet, frykt, mot og dristighet er kjente eksempler på de kreftene som beveger mennesket – de kreftene som får oss til å gjøre karriere, eller til å la være, som bygger imperier og som splitter den opp.

Nå er ikke dette noen helt ny erkjennelse. Den første store lederfilosofen, Machiavelli, beskrev det for 500 år siden. Men det er først de siste 20 - 30 årene at vi for alvor har begynt utforskningen. Vi har for alvor begynt utvide det rådende paradigme.

Tre verdener med tre aspekter

Det nye paradigmet bygger på det gamle. Hva vi har oppdaget om fysikkens lover og andre naturlover blir stående. Men i tillegg til å kartlegge den fysiske verden og å oppdage dens lovmessigheter, begynner vi en tilsvarende utforskning av den emosjonelle verden – følelsenes, fantasienes, drømmenes og visjonenes verden. Det viser seg at emosjonalitetens lover virker noe nær motsatt av fysikkens.

Denne emosjonelle virkeligheten er ikke bare forskjellig fra den fysiske, den er også svært forskjellig fra den rasjonelle, fra den verden som utgjøres av data, facts, informasjon, kalkyler og beregninger. Den fysiske verden, den emosjonelle verden og den rasjonelle verden er alle virkelige på sin egen karakteristiske måte, men det er helt avgjørende å kunne se hva som er hva.

Vi kan skjematisk fremstille det utvidede paradigmet i en 9-felts tabell, med tre verdener som alle har tre aspekter. Einstein viste oss sammenhengen mellom de to aspektene energi materie. Senere har vi begynt få et bevisst forhold til det tredje aspektet.

Fig. 9-4 Tre verdener med tre aspekter

	Fysisk verden	Emosjonell verden	Rasjonell verden
Bevissthets/ styrings aspektet	<i>Fysisk bevissthet</i> Fungerer ved hjelp av programvare for styring og varsling	<i>Emosjonell bevissthet</i> Fungerer ved hjelp av kreativ programvare, fantasi, innlevelse	<i>Rasjonell bevissthet</i> Fungerer ved hjelp av logisk, analytisk programvare
Energi/ bevegelses aspektet	<i>Fysisk energi</i> Beveger/endrer fysisk materie (å gjøre)	<i>Emosjonell energi</i> Skaper/endrer følelser og fantasier (å føle)	<i>Rasjonell energi</i> Innhenter/bearbeider informasjon (å tenke)
Materie aspektet	<i>Fysisk materie</i> Alt du kan se, ta på, knuse, spise osv.	<i>Emosjonell materie</i> Drømmer, fantasier, myter, kunst	<i>Rasjonell materie</i> Data, informasjon

Det eneste vi kan ta og føle på er det som befinner seg i nederste venstre hjørne. Selv fysisk energi kan vi ikke se. Vi kan se energibæreren (bensinen, den elektriske kabelen) og vi kan se materien som beveger seg (bilen). Vi kan se steinen som blir knust, men energien i seg selv kan vi ikke se. Tilsvarende med de emosjonelle energiene i det midterste feltet. Vi kan se virkningene av de emosjonelle energiene på den fysiske materien, hånden som slår og munnen som smiler, men enda har ingen sett en følelse.

I tillegg har vi begynt å bli oss bevisst et tredje aspekt ved de ulike systemene – styringsaspektet. Tydeligst er det kanskje i teknologien hvor vi har lært oss å skille mellom programvare og maskinvare. Disketten, boken og hjernen er fysisk materielle fenomener, programmet er det ikke. På samme måte som tanken og følelsen ikke er fysisk materielle. Vi kan se de fysiske virkningene av dem, men enda har ingen sett verken en tanke, en følelse eller et program. Like fullt er det mulig å forholde seg objektivt og operasjonelt til programvare.

Bruker vi analogien fra maskinene og snakker om programvare når det gjelder menneskene, ser vi at det vi kaller adferdsmønstre, reaksjonsmønstre, ferdigheter, holdninger, vaner, tenkemåter – alt dette er også en form for programvare. Alt dette er programmert inn i oss gjennom oppdragelse, utdanning, miljøpåvirkning, erfaringer osv. Det blir etter hvert ganske påtrengende tydelig fordi utviklingen går så fort at vi må reprogrammeres, eller helst reprogrammere oss selv, opp til flere ganger gjennom livet.

Vi er i ferd med å gjøre maskinene smarte, og vi er i ferd med å lære oss noe helt fundamentalt om styringsaspektet, om det vi kaller bevissthet når det opptrer hos

mennesket. Det er en viktig del av det nye paradigmet, av den nye virkelighetsoppfatningen – både vårt bilde av verden og av oss selv.

Emosjonalitetens lover

Den emosjonelle verden har sine lovmessigheter på samme måte som den fysiske, men emosjonalitetens og fysikkens lover er svært ulike. Det bunner i den fundamentale forskjellen at det fysiske er et begrenset gode, mens det emosjonelle er et ubegrenset gode/onde.

Emosjonalitetens første lov har vært formulert som følger:

*Du kan selv forme så mye emosjonell materie
og aktivisere så mye emosjonell energi du vil.
Jo mer du gir dess mer får du.*

Vi vet alle at det er slik med emosjonell materie, med dagdrømmene. Vi står fritt til å drømme om så mye penger og så mange filmstjerner vi vil. Her ligger det ingen begrensninger utenfor oss selv. Det er vår egen personlighet som bestemmer hva og hvem vi drømmer om. Fantasien henter sitt stoff utenfra, men bestemmes innenfra.

Observerer vi det nøyaktig, oppdager vi at emosjonell energi har den samme karakter av ubegrensethet som emosjonell materie. Du kan elske og hate så mye du vil, det er opp til deg. Vi kan visualisere det som en gjennomstrømning: *Et rør inn og et rør ut*. Jo mer du sender ut, dess mer strømmer inn. Det skjer automatisk og momentant - og det skjer hver gang – det er en naturlov. Jo mer du gir, dess mer får du ! Det karakteristiske ved det emosjonelle er at det er en ubegrenset ressurs, stikk motsatt av det fysiske.

Men selvfølgelig er det en hake ved det. **Emosjonalitetens 2. lov** sier at:

*Du kan forme hva du vil i emosjonell materie
og aktivisere en hvilken som helst emosjonell energi.
Men du formes av det du former,
aktiviseres av det du aktiviserer og mottar det du sender.*

Mengden er kostnadsfri, men innholdet er det ikke. Sender vi ut hat, etterfylles vi med hat. Det skjer momentant og hver gang. Elsker vi, fylles vi med kjærlighet. Skulle vi være så heldige å få kjærlighet tilbake, kommer det som en tilleggseffekt. Vi kommer inn i en positiv spiral. Dessverre fungerer det på samme måte med negative spiraler. Hat avler hat.

På det rasjonelle (intellektuelle) felt er det en etablert sannhet at delt kunnskap er doblet kunnskap. Du taper ikke den kunnskapen du deler med andre.

Balanseloven

Forholdet mellom det emosjonelle, det rasjonelle/intellektuelle og det fysiske har vært beskrevet som *balanseloven*:

*Emosjonelt får du det du gir.
Intellektuelt beholder du det du gir.
På det fysiske plan taper du det du gir,
der må belønningen komme fra omgivelsene.
Opplevs denne som vedvarende urimelig liten,
vil emosjonaliteten normalt bli negativ.*

Balanseloven gjelder ikke absolutt. Siste setning bygger på individuelle, normative vurderinger. Men på vårt nåværende kulturtrinn er dette det normale. For å oppnå en positiv emosjonalitet over tid, må vi oppnå en fordeling av materielle goder som oppleves som rettferdig.

Det emosjonelle kan svinge meget raskt fra positivt til negativt, uten å redusere styrken. Fra sterk kjærlighet til sterkt hat, fra full tillit til full misstillit. Utroskap, økonomisk eller seksuell, gir ofte slike utslag. Det gjelder både i det private og i det offentlige rom. Enten har en bedriftsleder styrets tillit eller så har han det ikke. For store, børsnoterte selskaper er dette like klart enten/eller som for statsråder og regjeringer. Har regjeringen ikke Stortingets tillit må den gå.

Børsen er kjent for å være et marked som drives vekselvis av grådighet og frykt. En av grunnene til at dette blir så tydelig på børsgulvet er at det emosjonelle både er et individuelt og et kollektivt fenomen. Når mange går i samme retning, forsterker det seg kollektivt.

Utslag av balanseloven vil ha en tendens til å komme forsinket og forsterket. En kraftig positiv faktor kan over lang tid fortrenge negative impulser – til den forvitrer eller snus - situasjonen retolkes til noe negativt. En kraftig negativ faktor kan slå ut og farge oppfatningen av andre faktorer. Det kan oppstå en forvrengingseffekt hvor det som før ble tolket som positivt, nå blir tolket negativt.

Den motsatte veien kan det ta lenger tid. Har det blitt stabilt negativt, tar det som regel lang tid å bygge opp en positivitet.

Det emosjonelle fungerer som en forsterker i forhold til det fysiske og det rasjonelle. Det er erfaringsbasert (dersom det ikke er bevisst forhåndsprogrammert) og har derfor en treghet i seg når det gjelder å retolke. Men reaksjonen i seg selv er rask, og klart raskere enn rasjonelle reaksjoner. Vi reagerer emosjonelt før vi får tid til å tenke oss om

DEL 2 DE TRE KAPITALER

Det er mulig å summere opp mye av det som er skissert foran i en enkel tabell. Dersom man med ”kapital” mener ”det som skaper verdier” kan man snakke om tre grunnleggende former for kapital, en for hver av de tre verdener.

- Fysisk kapital tilsvarer da det man gjerne kaller ”realkapital”, som maskiner, bygninger, råvarer og lagervarer.
- Rasjonell kapital omfatter databanker, systemer og rutiner, alle informasjonen, innsikter og ferdigheter bedriften disponerer.
- Emosjonell kapital er det fondet av lojalitet og goodwill hos ansatte, kunder, leverandører, myndigheter, eiere osv. Verdien av bedriftens og produktenes merkevare er emosjonell kapital.

Finanskapital er ikke med her. Den kan sees som en rasjonell representasjon, et byttemiddel, en regnemåte, for alle de tre grunnleggende kapitalene. Finanskapital har i seg selv ingen verdi dersom den ikke kan omsettes til noe fysisk, rasjonelt eller emosjonelt.

Tabellen under summerer opp de tre kapitalens ulike egenskaper.

De tre kapitalenes ulike egenskaper:

Rasjonell kapital	Delvis begrenset gode (krevende å motta)	Delt kapital er doblet kapital 1:2 (mellom to personer)	Relativt stabil (blir foreldet)
Emosjonell Kapital	Ubegrenset gode (og onde)	Delt kapital er tredoblet kapital 1:3 (får det du gir og det du får tilbake)	Ustabil
Fysisk kapital	Begrenset gode	Mister det jeg gir 1:1	Stabil

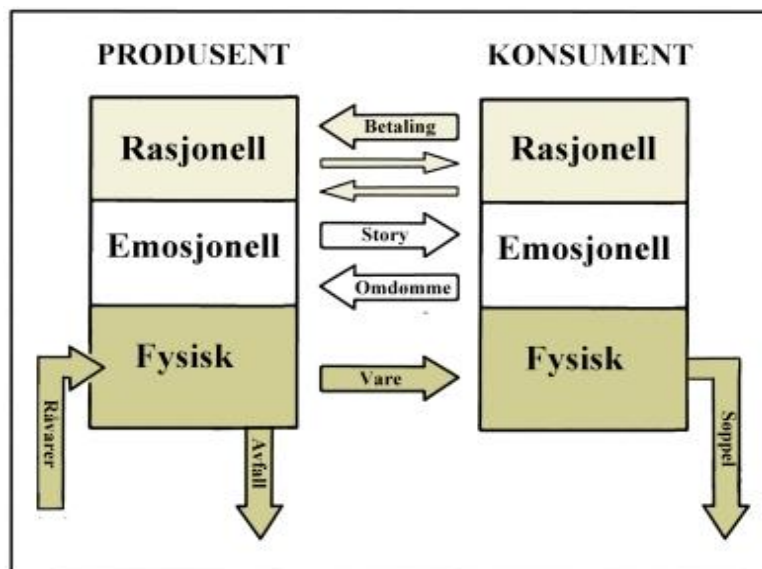
Som man ser er multiplikatoreffekten omvendt proporsjonal med stabiliteten. Det typiske ved det emosjonelle er flyktigheten. Karakteristisk for det fysiske er stabiliteten.

Her er det dog behov for en viktig presisering. Emosjonell programvare er ikke flyktig, gamle vaner er vonde å vende. De emosjonelle programmene er normalt erfaringsbasert og konservative. Å endre et folks holdningsmønster kan være et at skillig mer langsiktig prosjekt enn å bombe deres byer flate.

Tre kretsløp

Skisse til en ny økonomisk grunnmodell

Inndelingen i de tre kapitalene kan settes inn i en enkel modell av et økonomisk system. Modellen omfatter i første omgang en produsent og en konsument, en selger og en kjøper.

Begge parter fungerer i alle tre verdener samtidig, de representerer alle de tre formene for kapital.

Det utveksles noe fysisk mellom partene, et produkt. Det kan være en fysisk vare eller en tjeneste. Betalingen er knyttet til dette fysiske produktet. Dersom ikke bilen leveres eller kurset avholdes som et fysisk fenomen, så skal det ikke betales. Men betalingen er ikke lenger et fysisk bytte, den er i praksis tall i datamaskiner, den er rasjonelt materiale. Sammenhengen mellom det fysiske og det rasjonelle er et emosjonelt ledd, emosjonell kapital i form av tillit. Vi godtar tallene på kontoen som betaling fordi vi har tillit til at de kan omgjøres til fysiske varer eller tjenester. (For å forenkle modellen er pilene internt, vertikalt, mellom det fysiske, emosjonelle og rasjonelle ikke tatt med.)

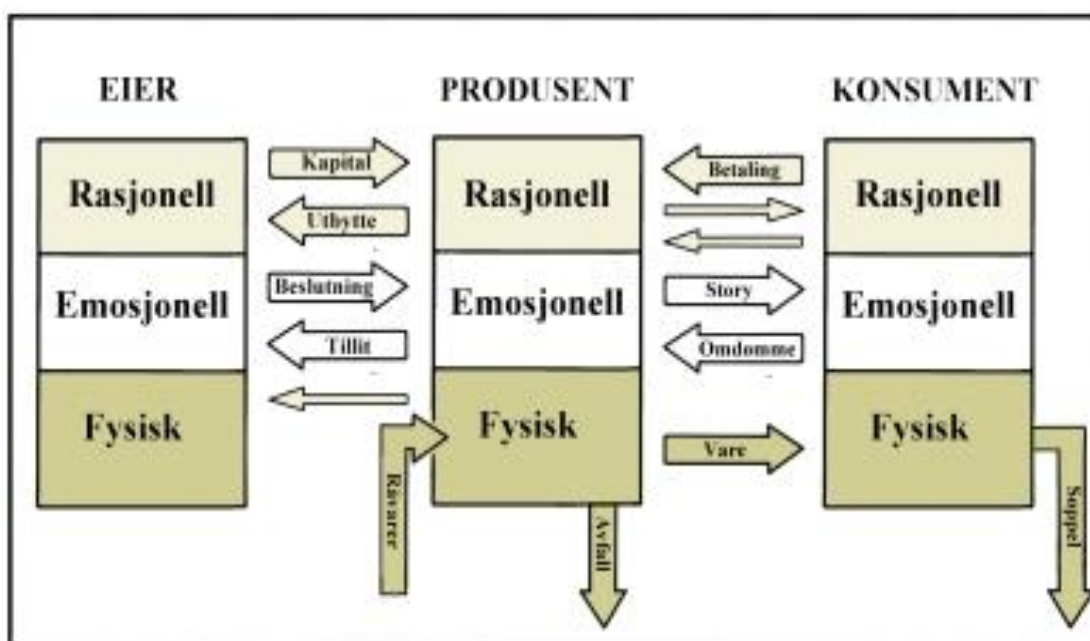
Med en fullt utviklet merkevare er det også tydelig at det foregår et emosjonelt bytteforhold. Coca-Cola og Harley Davidson selger ikke bare en fysisk vare, de selger også en story. Produktet har både et fysisk og et emosjonelt innhold. Den emosjonelle virkningen dette har på kunden har virkning tilbake til selgeren ved at det påvirker dennes omdømme. Det har en direkte virkning på hvordan det føles å være ansatt hos selgeren, det gir feedback i form av omdømme. Og det har en indirekte virkning ved at det påvirker hvor mye som selges.

Det finnes også direkte utveksling på det rasjonelle plan i form av bestilling, fakturering, reklamasjon, bruksanvisning, serviceavtaler, undersøkelser av kundetilfredshet osv.

Ser man isolert på det fysiske, er det typiske ved det industrialiserte forbrukssamfunnet at det ikke finnes et kretsløp. Råvarene kommer inn, det produseres, distribueres, forbrukes og kastes. Systemet produserer i siste instans avfall, først som biprodukt fra produksjonen, dernest som sluttprodukt etter forbruk. Vi tømmer lagrene av råvarer som olje, metaller, grunnvann osv og produserer siste instans avfall i store mengder, i fast form, flytende form og som gasser, ikke minst klimagasser.

Modellen kan utvides og spesifiseres. Legger vi inn bedriftens eiere, eller bedriftens styre som en enhet, blir bildet som følger.

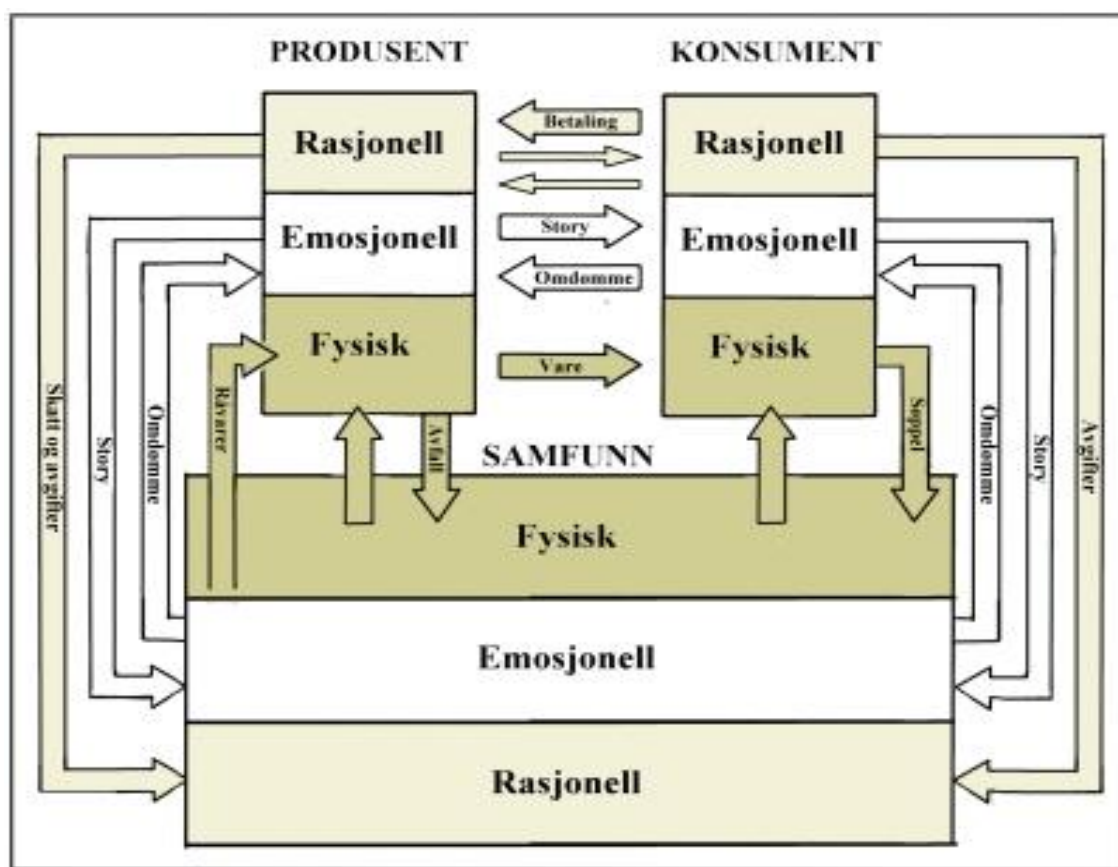
De styrende organer produserer vedtak. Styrets protokoll er en rasjonell informasjon som sendes ut, og ofte begrunnes de ut fra en mengde rasjonell informasjon som for eksempel regnskapstall, men alle valg er egentlig emosjonelle. Om vi som enkeltpersoner eller som gruppe vil eller ikke vil, tror eller ikke tror, liker eller ikke liker, det er en emosjonell øvelse. Ødelegges den del av hjernen som kjører de emosjonelle programmene, klarer vi ikke å gjøre selv de enkleste valg. Vi kan analysere og veie for og imot i all evighet, men valget klarer vi ikke å gjøre.

Det emosjonelle kretsløpet mellom bedrift og eier/styre består i beslutninger og tillit. Dersom ikke beslutningene effektueres på en måte som gir tillit i forholdet eier – styre eller styre - bedriftsledelse, så må det komme sterkere beslutninger (personutskiftinger) for å gjenopprette tilliten.

Hovedkretsløpet på det rasjonelle felt mellom eier og bedrift kan sies å være kapital og utbytte, men informasjonsstrømmene i det daglige handler om regnskap, rapporter, styrevedtak og annen informasjon.

Det kan selvfølgelig også forekomme at det leveres varer og tjenester fra bedrift til eier.

Modellen kan utvides på ulike måter. Viktigst er å se produsent- / konsumentrollene i forhold til samfunnet som helhet. "Samfunnet" her brukt i en vid betydning slik at det omfatter også det felles fysiske fundament, naturen vi alle er en del av. (Denne modellen viser ikke forholdet mellom individ og samfunn i full bredde, bare et forenkelt bilde av konsumentrollen.)

Den fysiske utvekslingen, plassert sentralt i bildet, er i dag ikke reelle kretsløp, naturressursene tappes ut og det hoper seg opp avfall (søppel samt forurensning av vann og luft). Samfunnet leverer infrastruktur og tjenester som utdanning og helsetjeneste. Bytteforholdet mellom partene er noe annet enn organiske kretsløp.

I det emosjonelle kretsløpet representerer samfunnet i denne sammenheng ikke minst potensielle kunder og potensielle ansatte.

I den utstrekning fortellingene knyttet til produktet når ut, vil det danne seg et omdømme, en kollektiv emosjonell kapital. Viktigere enn bedriftens direkte kommunikasjon til potensielle kunder er ofte eksisterende kunders fortellinger til sine omgivelser (høyre side av modellen). Lite er så effektivt som entusiastiske kunder, aktivt engasjerte ambassadører. Omgivelsenes tilbakemelding til kunden er tilsvarende viktig. Det er i denne feedbackløyfen kundens identitet, hans selvfølelse og eventuelle stolthet over produktet skapes.

Offentlighetens oppfatning av bedriften er viktig for medarbeidernes engasjement. Og det kan være avgjørende for bedriftens evne til å knytte til seg de medarbeiderne de ønsker. Kampen om talentene kan være like hard som kampen om kundene.

På det rasjonelle plan går det som kjent betalingsstrømmer både fra produsenten og konsumenten til samfunnet i form av skatter og avgifter. I tillegg rapporteres og informeres ganske mye, særlig i forholdet mellom bedrift og samfunn. Det mest ufullstendige i dagens modell, slik en praktiseres er likevel at skatter og avgifter ikke avspeiler de reelle kostnadene som oppstår, særlig på det fysiske plan. Derfor lønner det seg på kort sikt for produsentene og konsumentene å omdanne lagerressurser til avfall, enten det nå er i fast form, flytende eller som klimagasser.

Med en systemteoretisk tilnærming som denne kan man bygge ut modellen etter ønske, man kunne f.eks. legge inn offentlige myndigheter som en enhet. Her skal vi nøye oss med denne grove skissen som bakgrunn for en drøftelse av noen hovedutfordringer ved de fysiske, de emosjonelle og de rasjonelle kretsløpene slik de i dag fungerer.

Kapitalismens transformasjon eller undergang

Denne artikkelen innledet med en påstand om at kapitalismen er i nærheten av en dobbeltsidig krise. Klimaendringene viser hvor farlig det er når de økonomiske styringsmodellene ikke fanger opp hele det fysiske bildet, når bare noen av kostnadene er med i regnestykket. Finanskrisen demonstrerer problemene som kan oppstå når enkle emosjonelle krefter som grådighet og frykt får herje fritt. Det er behov for en radikal forbedring av styringssystemet, både i forhold til det fysiske og til det emosjonelle. Graden av rasjonalitet må økes, det trengs en paradigmeendring.

Deretter skisserte jeg en enkel modell som kanskje kan vise seg egnet for å få en samlet oversikt over de tre ulike formene for kretsløp, de tre grunnleggende ulike formene for kapital det økonomiske system i realiteten består av. Modellen er ikke drøftet grundig, forhåpentlig vil den bli det, i denne omgang er intensjonen å gi en kort presentasjon.

Avslutningsvis vil jeg understreket behovet for å lykkes med en slik utvidelse og det forbedringspotensialet som ligger i paradigmeutvidelsen.

På det fysiske plan synes en utvidelse tvingende nødvendig. Skal menneskeheten oppnå varig og trygg velstand er et stabilt og bærekraftig produksjons/reproduksjonssystem en fysisk nødvendighet. For å drifte et slik system vil vi være avhengige av et økonomisk styringssystem tilpasset disse fysiske prosessene.

Skal vi lykkes med dette må utgangspunktet være de maskinelle og biologiske systemene som deler i en større økologisk sammenheng, hele kretsløpet. Vi kommer neppe noen vei dersom vi tar utgangspunkt i de eksisterende økonomiske dogmene. Neste generasjon marked kan komme til å bli ganske ulik dagens, men markedet er et virkemiddel, ikke et mål i seg selv. Og den styrken markedene har er nettopp tilpassningsdyktighet. Markedsfundamentalisme må være en av de mer ulogiske fundamentalismer.

Enkle, brutale markeder med alles kamp mot alle og maksimal vekst som mål, fører til en voldsom ressursløsning, både med naturressurser og med menneskelige ressurser. Naturlovene forbyr oss å fortsette slik stort lenger, og emosjonalitetens lover gjør at det heller ikke er særlig effektivt på vårt nåværende utviklingsstadiet.

På det emosjonelle felt består forbedringspotensialet i å få svingningene så små som mulig og på den øvre, positive delen av skalaen. Det vil si mer og mindre intens god stemning, men unngå dårlig stemning. Dette krever systematisk og kontinuerlig vedlikehold av prosessene, og fremfor alt krever det at arbeidet organiseres som vinn-vinn prosesser. Teamarbeid og nettverksorganisering vil ofte være sentrale elementer i slik organisering. Man dyrker det positivt emosjonelle på en systematisk måte.

I forhold til emosjonell kapital er problemet at målingene av det emosjonelle, av kreativitet, engasjement, lojalitet osv er fortsatt i en eksperimentell fase. Og ikke minst mangler en samlende rasjonell modell som fanger opp helhetsbildet.

Skal kapitalismen overleve må den transformere seg opp på ett nytt nivå, den må få et bevisst forhold til kretsløpene i alle de tre verdener den består i, alle de tre ulike kapitalene. :

1. Den rasjonelle kapitalen må utvides til å omfatte systematisk informasjon og systemforståelse av alle tre kapitaler og deres kretsløp.
2. De emosjonelle kretsløpene må rendyrkes og styres rasjonelt gjennom vinn-vinn relasjoner, nettverk, teambygging, coaching – dialogiske prosesser.
3. De fysiske prosessene må bygges om til stabile kretsløpssystemer.

Dersom denne transformasjonen gjennomføres i tide, vil den fysiske kapitalen være stabil innenfor trygge rammer. Den emosjonelle kapitalen vil være relativt stabil på stadig høyere nivåer (stadig mer positive). Og den rasjonelle kapitalen vil være i evig ekspansjon i den forstand at datamengden og forhåpentlig også systeminnsikten vil øke. Det er bare den fysiske kapitalen som er et begrenset gode, det er bare den som møter økologiske begrensninger.